

BASMACI HAREKETİ (TÜRKİSTAN BAĞIMSIZLIK HAREKETİ)

Cansın AKSOY *

Bugünkü Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlık savaşı, esas biçimini yirminci yüzyılın başlarında alır. Tüm Orta Asya topluluklarında başlayan bu Bolşevik karşıtı hareketin adı Basmacı Hareketi'dir.¹ Basmacı terimi köken olarak Türkçedir. Bu kavram Ruslarca kullanılmıştır, haydut, asi anlamlarını içermektedir. Bu hareket yenilgiyle sonuçlanır. Bağımsızlıklar yetmiş yıl ertelenir. Ulusal özerklik girişimlerinin, Sovyetler tarafından tıpkı domino taşları gibi yıkılması, Türkistan bağımsızlık ateşini söndüremez. Rus ve Sovyet karşıtları silahlanıp bağımsızlık için dağlara çıkar.²

Bu bağımsızlık hareketi, Ruslar tarafından dünyaya önemsiz bir olay gibi; Basmacılık / Basın yapan veya haydutluk edenlerin hareketi olarak tanıtılmaya çalışılır. Türkistan'daki bu ayaklanmanın esas gücü köylülerdir. Sonrasında küçük tüccar ve sanatkârlar, din adamlarıyla yenilikçiler de katılır. Fakat ayaklanma önderleri olmasına karşın, merkezi örgütlenmeden yoksundu. 1918 yazına kadar, hareketin önderliğini Ergaş Korbaşı yapar. Sonrasında Şir Muhammed Beg Hacı Koşakoğlu denetiminde sekiz bölge komutanlığı kurularak örgüt genişletilmeye çalışılır.

Ulusal başkaldırıyı yöneten güçler, Kasım 1919'a kadar Fergana'nın büyük bir kısmını denetim altına alırlar. Sovyet yöneticileri, bunun karşısında önce beş kişilik bir başkaldırı komisyonu, sonrasında üç kişilik Fergana Cephesi kurarak, Basmacıları bastırarak önlemler almaya çalışır. Bu komisyonlar ve Kızıl Ordu başarısız olunca Fergana'da askeri yönetim oluşturulur. Bu bölgeden sonra Buhara ve Hive'de hızla yayılan Basmacılık Hareketi'ni, Ruslar, eskiden olduğu gibi kısa sürede bastıracağını sanır. Ancak, buralarda direniş daha kitlesel duruma dönüştüğü gibi Buhara ve Harezm üzerine gönderilen Sovyet birlikleri de başarısız olur.

* Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü İkinci Sınıf Öğrencisi

¹ <http://www.siyasiforum.net/viewtopic.php?f=9&t=5923>

² <http://tarihdersnotlari.blogcu.com/basmaci-hareketi/4121817>

Cüneyd Han ve diğerlerinin Harezmi'de başladığı silahlı direniş bütün hızıyla sürer. Buhara'da ise Ulusalci Yenilikçilerin önderliğinde Sovyetlere karşı mücadele başlar. Bundan ötürü, üç merkezde gelişen başkaldırı, Sovyetlerin Türkistan'da varlığını tehlikeye sokar. Bunun için 3 Eylül 1919'da Türkistan Cephesi'ni açar. Cephe komutanlığına General Mihail Firunze atanır.

22 Şubat 1920'de Taşkent'e gelerek Ulusal başkaldırını bastırarak tasarımlar yapmaya başlar. Yeterli sayıda silah olmayışı Türkistan halklarının işlerini zorlaştırır, Kızıl Ordu karşısında ağır kayıplar verir. Yetki eksikliğini gidermek üzere Fergana'da 24 Eylül 1919'da Mehmed Emin Beğ başkanlığında Fergana Hükümeti kurulur. Silah yardımı için Afganistan'a ve İngilizlere elçiler gönderilir ise de, bir sonuç alınmaz. Ayrıca hükümetin oluşumuna karşın başkaldırını yöneten önderler arasında birlik sağlanamaz. Üstelik kabilecilik ve bölgecilik de işe girince; hedefe varmada yol alınmaz.

ENVER PAŞA

Tam bu sırada Enver Paşa'nın Türkistan'da görülmesi ve önderliği ele alması savaşa yeni bir yön verir.³ Enver Paşa, Eylül 1920'de Bakü'deki, "Doğu Milletleri Kongresi"nde; yeterli bilgi sahibi olduğu Türkistan Başkaldırısı'nın, Buhara'ya vardığında çok kritik bir aşamada olduğunu görünce ivedilikle savaşa başlar. Büyük ordulara komuta eden Enver Paşa'nın başkaldırına önder olarak katılması, tüm Türkistanlı direnişler tarafından sevinçle karşılanırken; başta Zeki Velidi Togan olmak üzere, Buhara Emiri ile veziri ve bir kısım Bolşevik yanlılarınca hoş karşılanmaz. Tüm olumsuzluklara rağmen, Orta Asya İslam Devleti kurmak amacı ile ki, tüm Türkistan sınırlarıdır bu, Sovyetlere karşı savaşı başlatır. 19 Mayıs 1922'de Sovyet hükümetine bir ultiatom vererek Kızıl ordunun Türkistan'ı boşaltmasını ister.

Sovyetlerin Türkistan'dan çekilmeyeceği anlaşılınca, savaş başlar. Top ve makineli tüfeklerden yoksun Enver Paşa'nın ordusunun ilk zaferi Duşanbe'yi Ruslardan kurtarmak olur. Ama üstün silahlara sahip Rus ordusu, 15 Haziran 1922'de Türkistanlı diğer önderlerin yardım etmemesinden ötürü ikinci savaşta Enver Paşa'yı yenilgiye uğratar. Buharalı önderlerin yardım istemini geri çevirmeleri, üstelik yardım etmek isteyen Afganlıları

³ <http://tarihdersnotlari.blogcu.com/basmaci-hareketi/4121817>

engellemeleri üzerine Enver Paşa, Duşanbe yakınlarındaki Belcivan Köyü'ne çekilir ve 4 Ağustos 1922'de ansızın Rusların baskınına uğrayıp makineli tüfek ateşiyle şehit olur.

Yirmi bin Türkistanlı savaşçının gözyaşları içinde toprağa verilir. Onun ölümü üzerine Türkistan Bağımsızlık Hareketleri zayıflar. Diğer yönden Sovyetler, Türkistan'daki Kızıl Ordu birliklerini güçlendirir. 1923 yazından 1924 yazına değin başkaldırıya katılanların bölgeleri işgal edilir. Çarpışmaların önemli bir kısmı kurşuna dizilir. Çok azı da, İbrahim Bey önderliğinde Afganistan'a kaçar ve 30 Mart 1931'de vatanına dönerek yeniden mücadeleye katılır. 3-19 Nisan 1931 tarihleri arasında yapılan savaşları kaybedince yakalanarak 23 Haziran 1931'de arkadaşları ile birlikte kurşuna dizilir.